

5. Українська церква між Сходом і Заходом / редкол.: А. Колодний (відп. ред.) та ін.; наук. ред. д. ф. н. П. Яроцький; НАН України, Відділення релігієзнавства Інституту філософії. Київ: Український центр духовної культури, 1996. 225 с.

6. Наша Свята Софія. Послання Глави УГКЦ з нагоди століття відновлення Соборності українського народу та його держави. URL: https://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/ugcc_doc/74332/ (дата звернення – 28.01.2019).

7. Стежками Софії Київської: рефлексії на Послання Глави УГКЦ. URL: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/authors_columns/azelinsky_column/74447/?fbclid=IwAR3Mw9526Z8bGxuw-Cut_Xi6DELq98EqCDg2QJSjgLzus99djej3ENpnw (дата звернення – 28.01.2019).

8. Крок на Схід // Бюлетень релігійної інформації. 2002. № 2. С. 23–24.

Ганна Кулагіна-Стадніченко

Сучасні дискурси релігійності в Україні

Передбачення скептиків щодо сходження релігії з арени індивідуальної свідомості людини виявились марними. З огляду на реалії сьогодення, теорія секуляризації вже не є актуальною. Тисячолітнє існування феномену релігії у своїх різних формовиявах довели його життєву спроможність. Однак змінився світ. І релігійність за доби глибинної інформатизації вказує на безумовну конфліктогенність старого та нового, консервативного й прогресивного, національного та інтернаціонального, власного й чужого, суперечливість “Я” і “Ти”, складність винаходження компромісів на рівні “Ми”.

Відтак, метою нашої розвідки постане з’ясування стану сучасної релігійності в Україні, простеження її тенденцій та змін.

Актуальність обраного дискурсу визначила значну увагу дослідників до розгляду релігійності. Її релігієзнавчий аналіз проводили: А. Колодний, В. Єленський, Л. Филипович, Г. Кулагіна-Стадніченко; соціологічний аспект релігійності досліджували: Н. Дудар (Пивоварова), М. Парашевін; психологічні засади цього явища вивчала О. Предко [1–7].

Видається, нині релігійність існує переважно на рівні релігійного почуття: про це засвідчують дані соціологічних опитувань. Так, за даними фонду Разумкова (2018 р.), більшість опитаних вважають, що “людина може бути просто віруючою і не сповідувати якусь конкретну релігію”. Ця точка зору переважає в усіх регіонах України, за винятком Заходу, де 49 % респондентів переконані, що “віруюча людина повинна обов’язково сповідувати ту чи іншу релігію”; водночас, тих, хто підтримує можливість “просто вірити” тут дещо менше – 43 % [8, с. 4].

У своєму масовому вияві релігійність є декларативною, неглибокою. Маємо значний дисонанс між самовизначенням українських громадян, як віруючих осіб (такими нині визнають себе 72 % опитаних), та реальною релігійною поведінкою

останніх. Наприклад, виховувати релігійність у дітей в сімейному колі вважають за доцільне лише 16 % респондентів: від 38 % жителів Заходу до 6 % – Сходу. Кількість громадян, які відвідують релігійні служби, зібрання, служіння, становить 58 % і є меншою ніж число тих, хто визнав себе віруючим (72 %). Близько половини (53 %) опитаних відвідують служби лише на релігійні свята [8, с. 4, 6]. Крім того, дві третини віруючих знають лише 1–3 молитви. Зокрема, серед них знання однієї молитви засвідчили 32 %, двох – 17 %, трьох – 13 %, ще 9 % – не знають жодної [9, с. 45].

Відзначимо також суттєвий вплив загально-ідеологічної ситуації на кількісні та якісні показники релігійності громадян України. Так, останні соціологічні дослідження дозволяють припустити, що “чинники підвищення рівня релігійності та конфесійної і церковно-конфесійної визначеності містяться не у сімейній, а радше у суспільно-політичній площині” [9, с. 5].

Водночас, соціологічні опитування визначають необхідність релігійної віри для особи, індивідуальну потребу у ній. Найголовнішим мотивом відвідування релігійних служб, церкви для віруючого виступає спілкування з Богом (52 %); 29 % віруючих відзначили важливість такого чинника, як “данина традиції мого народу”; третю позицію посіла відповідь: “Відвідую, коли відчуваю душевний неспокій” (27 %) [9, с. 46].

Моніторинг релігійності українців фіксує постійне зростання релігійних громад. Загалом, за даними Звіту про мережу церков і релігійних організацій в Україні Департаменту у справах релігій та національностей Міністерства культури України, станом на 01.01.2018 р. релігійна мережа складалась з 36 184 релігійних організацій. Останні представлені 34 637 релігійними громадами, серед яких 1 120 незареєстрованих. У межах функціонуючих релігійних організацій діяло 522 монастиря, в яких несли послух 6 789 ченців; працювало 202 духовних навчальних заклади (з них – 134 вищих, 68 – середніх), де отримували релігійну освіту 8 367 слухачів денної та 10 052 – заочної форми навчання; існувало 13 295 релігійних шкіл, з них – 13 загальноосвітніх та 13 282 недільних. З віруючими працювало 31 952 священнослужителів, з яких 888 – іноземці. Релігійні погляди ретранслявали 526 періодичних видань, зокрема, 345 друкованих, 24 аудіовізуальних (радіо, телебачення) та 157 електронних [10].

Аналіз динаміки релігійної мережі часів незалежності України вказує на подеколи незначний, але сталий щорічний приріст релігійних організацій. Приміром, за 2015–2016 рр. відбулося збільшення останніх на 392 одиниці, що становить 1,0 %, у 2014 р. приріст релігійних організацій становив 0,9 %, у 2013 р. – 0,6 %, у 2012 р. – 1,4 %, у 2011 р. – 1,8 %, у 2010 р. – 1,9 %; а за період перших 25 років незалежності України релігійна мережа зросла майже втричі (у 2,9 рази) [11]. При цьому темп приросту релігійних організацій першого десятиліття незалежності нашої держави перевищує темп їх приросту наступних десяти років майже вдвічі. Так, за перше десятиріччя незалежності релігійна мережа зросла на 85,3 %,

у наступні десять років кількість релігійних організацій збільшилась на 46,4 %. Уповільнення темпу зростання релігійної мережі можна пояснити насиченістю інституційного забезпечення релігійних організацій та релігійним самовизначенням населення [12; 13, с. 54].

Скинувши пута атеїстичного минулого, українська держава опинилася перед викликами світоглядного плюралізму та релігійної свободи. На думку директора фонду “Демократичні ініціативи” соціолога Ірини Бекешкіної, до подій Революції гідності розчарування українців діяльністю органів державної влади набуло значних масштабів, що не додавало оптимізму у світосприйнятті, а саме: у людей стало помітно менше сподівань на краще, зросла кількість тих, хто намагається не думати про завтрашній день; надто незначна частина осіб віддає належне моральним авторитетам, таланту, професіоналізму; на думку переважної більшості населення провідну роль у житті українського суспільства відіграють підприємці, бізнесмени, лідери політичних партій, чиновники, злочинний світ, натомість істотно зменшилося визнання ролі інтелігенції, керівників державних та сільськогосподарських підприємств, робітників і селян. На 2011 р. показники соціально-психологічного стану суспільства (аномійної деморалізованості, цинізму, тривожності, національної дистанційованості, соціального самопочуття) знаходились у негативній шкалі виміру [14].

Україна ніколи не була “релігійною пустелею”, проте сьогодні особистісний пошук релігійних орієнтирів тут надто активізувався. Однією з причин цього можна вважати виявлений взаємозв’язок релігійності та рівня освіченості, а також узалежнення від місця проживання адепта віри у координатах місто/село. Дослідження Центру Разумкова констатують тенденцію зниження рівня релігійності мірою підвищення рівня освіти. Так, у 2013 р. серед осіб з неповною середньою освітою зарахували себе до віруючих 76 % опитаних, із середньою і середньою спеціальною – 67 %, з вищою та неповною вищою освітою – 65 %. Рівень релігійності серед жителів села є вищим, ніж серед жителів міста: 71 % і 65 % відповідно [15, с. 15].

Окрім того, держави з високими соціально-економічними показниками добробуту її громадян мають меншу затребуваність релігії, а їхні мешканці, які суб’єктивно вважають себе щасливими, часто не вдаються до релігійної компенсації. Так, аналітики агентства “Our World in Data”, досліджуючи економічне зростання держав світу, встановили існування взаємозв’язку між показником ВВП на душу населення і важливістю релігії для представників різних країн. Вони дійшли висновку, що для громадян бідних країн релігія відіграє важливішу роль, ніж для мешканців багатих країн. Наприклад, в економічно розвинутих Японії, Німеччині, Південній Кореї менше п’ятої частини населення вважає релігію важливою, тоді як в Ефіопії, що має низький дохід на душу населення, 98 % громадян релігійні [16; 17].

Для порівняння наведемо дані рейтингу “Bloomberg’s Misery Index” та “World Happiness Report” за 2018 р. Згідно з ними, Україна виявилася на останніх місцях

з-посеред найщасливіших країн світу, посіла 138-у позицію зі 156-ти. Критеріями відчуття щастя були зазначені тривалість життя, соціальна підтримка, здоровий спосіб життя, свобода, показник корупції та рівень довіри до державних структур [18; 19]. Водночас, переважна більшість українців сьогодні вважає себе віруючими.

Загалом, релігія пропонує можливість “бути щасливим”, а релігійні особи декларують себе більш щасливими за нерелігійних. Так, дослідження даних, зібраних “World Value Survey” про різні релігійні групи в 100 країнах світу за період з 1984 по 2014 рр. з’ясувало, що “протестанти, буддисти, католики щасливіші за інші групи. Євреї, індуїсти, мусульмани і нерелігійні люди посідають середні позиції. А ось православні виявилися найменш щасливими і задоволеними життям” [20]. Проведене впродовж 8–14 років та опубліковане у 2018 р. дослідження “Harvard T. H. Chan School of Public Health” засвідчує, що діти, які виховуються у віруючих сім’ях менш схильні до депресії, ризикованої сексуальної поведінки та зловживання наркотичними речовинами. Діти та підлітки, які відвідували щотижневі релігійні служби, у свої 20 були на 18 % більш задоволені життям, ніж ті, хто ніколи не відвідував служби. Люди з релігійних сімей на 29 % схильніші до волонтерства та на 33 % менш схильні до вживання наркотиків. Також ті, хто щоденно молилися або медитували під час дорослішання, на 16 % частіше повідомляли про високий рівень щастя, мали на 30 % меншу ймовірність статевих стосунків у молодому віці і на 40 % меншу вірогідність заразитись інфекціями, що передаються статевим шляхом. Учені переконані, що практика релігійного виховання впливає на почуття цілі та схильності прощати [21].

Зауважимо, що релігія є найбільш розповсюдженою формою пошуку індивідуального сенсу буття на Землі, проте, лише однією із можливих. Враховуючи сучасну тенденцію західного світу до секуляризації та послаблення релігійних переконань, альтернативним шляхом пошуку сенсів постає психологічна терапія та філософські практики, що сприяють пошукам свого “Я” та збільшують відчуття життєвого сенсу.

Зазначене вище пояснює та певною мірою обумовлює підвищену довіру громадян України до релігії, її представників. За даними Центру Разумкова, з 2000 р. рівень повної довіри до Церкви не був меншим за 22–33 %, тоді як для громадських організацій та профспілок цей показник складав 4–7 %, до засобів масової інформації України – 10–13 % [22]. На 2017 р. найбільшою довірою серед українців користувались Церква (56,7 %), волонтери (53,5 %) та Збройні сили України (53,1 %), а найменшою – уряд України (9,5 %), Верховна Рада України (5,3 %) та російські ЗМІ (2,4 %) (загалом, цим інституціям довіряло менше 10 % українців) [23].

Подеколи порівнюють ситуацію індивідуального вибору релігії з релігійним маркетом, який пропонує різні товари, а обирати потрібно на власний розсуд та смак. Питання полягає у виявленні “смакових особливостей” суб’єкта. Іншими

словами, важливо з’ясувати мотивацію, чинники особистісного та суспільного релігійного вибору, його багатофакторність, особливості за певних соціально-політичних умов, що безпосередньо визначає конструктивний потенціал релігійності віруючих в міжособистісних та суспільно-значущих взаємодіях.

1. Колодний А. Україна в її релігійних виявах: монографія. Львів: Сполом, 2005. 336 с.
2. Єленський В. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ століття. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2013. 504 с.
3. Филипович Л. Культура релігійного життя: вибр. пр. Київ: УАР, 2016. 584 с.
4. Кулагіна-Стадніченко Г. Релігія в її суспільній та особистісній функціональності: монографія. Київ, 2011. 330 с.
5. Пивоварова Н. Релігійність українців: тенденції десятиліття // Українське релігієзнавство. 2014. № 71–72. С. 77–83.
6. Парашевін М. Чи впливає релігійність на морально-психологічну готовність до модернізації України? // Соціальні виміри суспільства. 2012. № 4. С. 156–167.
7. Предко О. І. Психологія релігії: історія, теорія, релігієзнавчі виміри: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2005. 278 с.
8. Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010–2018 рр. (інформаційні матеріали). Київ, 2018. С. 4.
9. Національна безпека і оборона. Київ, 2011. № 1–2 (119–120). С. 45.
10. Звіт про мережу релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2018 року (Форма № 1). URL: https://risu.org.ua/ua/index/resources/statistics/ukr_2018/70440/ (дата звернення – 3.01.2019).
11. Владиченко Л. Аналізуючи таблиці... Облік і динаміка розвитку релігійної мережі України. URL: https://risu.org.ua/ua/index/monitoring/religious_digest/41492/ (дата звернення – 3.01.2019).
12. Владиченко Л. Релігійна мережа України: аналіз динаміки станом на початок 2016 року. URL: http://religioterno.ucoz.ua/blog/religijna_merezha_ukrajini_analiz_dinamiki_stanom_na_pochatok_2016_roku/2016-04-18-83 (дата звернення – 3.01.2019).
13. Релігійна мережа України в її статистичному обліку // Історія релігій в Україні: у 10 т. / за ред. проф. А. Колодного. Київ, 2011. Т. 7: Релігійні меншини України. 600 с.
14. Роки незалежності – позитиви і негативи. Ставлення до демократії / І. Бекешкіна. Друга сесія школи професійної журналістики [“Нова Україна”], (14–18 вересня 2011 р., м. Київ). URL: <http://www.mediaschool.parlament.org.ua/uploads/content/Alumni/ooooBekeshkina> (дата звернення – 12. 02. 2012).
15. Національна безпека і оборона. Київ, 2013. № 1 (138). С. 15.
16. Як пов’язані релігія і добробут (інфографіка). 30.04.2018. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/425534/yak-povyazani-religiya-i-dobrobut-infografika> (дата звернення – 4.02.2019).
17. 18 графіків про Церкву, автокефалію та ставлення до релігії в Україні. 14.12.2018. URL: <https://businessviews.com.ua/ru/studies/id/cerkva-v-ukrajini-1894/> (дата звернення – 4.02.2019).
18. Україна в рейтингах щастя, економік і свободи. 31.03.2018. URL: <https://ua.news.ua/ukrayina-v-rejtyngah-shhastyia-ekonomik-i-svobody/> (дата звернення – 4.02.2019).
19. Українці втрачають відчуття щастя, – ООН. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/ukrayintsi-vtrachaiut-vidchuttia-shhastia-oon/> (дата звернення – 4.02.2019).

20. Найщасливіші люди – релігійні? Блог вченого. URL: <https://style.nv.ua/ukr/blogs/najshchaslivishi-ljudi-relihijni-bloh-vchenoho-2453256.html> (дата звернення – 4.02.2019).

21. Religious upbringing linked to better health and well-being during early adulthood. URL: <https://www.hsph.harvard.edu/news/press-releases/religious-upbringing-adult-health/>, а також: <https://life.pravda.com.ua/society/2018/09/20/233231/> (дата звернення – 4.02.2019).

22. Єленський В. Релігійність українського суспільства: головні тенденції змін. URL: <http://dc-summit.info/razdely/vera/1594-religijnistukrainskogo-suspilstva-golovni-tendencii-zmin.html> (дата звернення – 12.02.2012).

23. Довіра соціальним інституціям. Прес-реліз підготував Станіслав Зленко. 1.02.2017. Київський міжнародний інститут соціології. URL: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=678&page=1> (дата звернення – 4.02.2019).

Михайло Скалецький

Українське духовенство в обороні Української церкви та української культури

В умовах, коли в Україні нарешті створено самоуправну Православну помісну церкву знову стало зрозумілим значення релігійного чинника в житті українського народу. Однак слід зазначити, що релігія завжди відіграла велику націоконсолідуєчу роль в його житті. Провідну роль у цьому процесі, звичайно, відіграло духовенство, яке тривалий час було єдиною соціальною верствою, яка, належачи до національної верхівки, залишилася вірною українському народу. Православне та греко-католицьке духовенство по черзі, продовжуючи традиції давнього київського православ'я, підтримувало національну Церкву, культуру та мову, протистояло русифікації та ополяченню.

Ставиться мета простежити роль православного та греко-католицького духовенства в розвитку та підтриманні національної Церкви, культури та мови, оскільки у вітчизняній літературі щодо цього питання зустрічаються різні погляди. У деяких дослідженнях стверджується, що релігія в Україні ніколи не відіграла відчутної націотворчої та націоконсолідуєчої ролі. В чисельній літературі, що з'явилася за часів незалежності, зустрічаються ґрунтовні дослідження, у яких висвітлюється історія та роль Православної та Греко-католицької церков в житті українського народу, наприклад, багатотомна “Історія релігій в Україні”. Слід відзначити також дослідження І. Огієнка, А. Колодного, П. Яроцького, Л. Філіповича, В. Лубського, І. Паславського, П. Панченка та інших. Проте значення духовенства у цих працях розкрито недостатньо. Частіше зустрічаються праці, у яких висвітлюється роль окремих видатних представників українського духовенства, таких як П. Могила, А. Шептицький, Й. Сліпий та І. Огієнко.